

Flehite en de Amersfoortse monumentenzorg

DOOR IR. P. WASSINK*)

menten, bruggen, waterlopen enz. van groot belang. Deze werkzaamheden bepaalden vanouds het wezen van de monumentenzorg, en dat zal voorlopig voor het oog wel zo blijven.

Niettemin kondigt de verbreding van het arbeidsterrein, zoals dat hierboven werd aangegeven, zich duidelijk aan.

Een opmerkelijke verandering.

En, alsof dat niet genoeg is, de decentralisatiegedachte wint steeds meer terrein.

De monumentenzorg wordt daarbij niet overgeslagen. Studiedagen, werkgroepen, verslagen en nota's, hebben alle de bedoeling wat duidelijkheid te brengen in deze warrige materie.

Aan beide zijden hebben zowel de voor- als de tegenstanders een groot aantal argumenten tot hun beschikking.

Die enerzijds zeggen dat het persé moet, anderzijds, dat het nooit mag gebeuren. Het lijkt weinig zinvol om maar net te doen alsof er niets aan de hand is, om er van uit te gaan dat de beslissing de een of andere keer wel wordt genomen. Beter is het om een gedecentraliseerde monumentenzorg, in welke vorm dan ook, onder ogen te zien.

Hierbij komen opnieuw de veranderende inzichten naar voren.

De monumentenzorg van de gewone mensen bestond vroeger bij gratie van de wil om iets te laten staan, om het op te knappen en om het te bewaren. De officiële monumentenzorg moest het hebben van de artikelen uit de monumentenwet, de subsidieregelingen en een forse dosis gemotiveerde kennis.

De monumentenzorg van de toekomst, in het bijzonder in een gedecentraliseerde versie, is aangewezen op het precies weten wat of men in huis heeft. Op geïnventariseerde waarden en gedocumenteerde objecten. Met andere woorden, de kennis over het gebouw zelf, de beschikbare informatie over de aanwezige historisch waardevolle dingen en de karakteristieken, zullen voor een belangrijk deel de plaats innemen van de wettelijke bescherming.

Door het gedeeltelijk wegvallen van deze bescherming zal het monumentenbestand als geheel zeker kwetsbaarder worden, een betreutenswaardige zaak.

Daar tegenover staan andere, ook positieve dingen.

Door kennis, de plaatselijk opgeslagen en direct beschikbare informatie, zullen de betrokkenen van de eerste linie, de eigenaren en de gebruikers, beter dan vroeger in staat zijn om zich de waarde van hun eigendom bewust te worden. Ook waarin die waarde exact is gelegen.

Inzichtelijkheid in de dingen waar het om gaat, wat precies de accenten zijn en doorzichtigheid van de procedures kunnen leiden tot een soepele manier van werken. Eigenlijk ook tot een emancipatie van het publiek dat is geïnteresseerd in monumenten en plaatselijke karakteristieken.

Wij zijn bezig na te gaan op welke wijze deze nieuwe manier van werken voor de toekomst een oplossing kan geven.

'Burgemeester en wethouders der Stad Amersfoort, presenteren publiek aan de meestbiedende te verkoopen:

Den afbraak van de oude Stadswalmuur, strekkende van de Portierswoning van de Utrechtschepoort, tot aan de kleine Koppelpoort, verdeeld in 30 parcellen'.

De bemoeiing van de oudheidkundige vereniging Flehite met de monumentenzorg begonnen, kort na het ontstaan der vereniging, met een actie voor het behoud van de Koppelpoort. Dit unieke poortcomplex werd met afbraak bedreigd maar bleef dankzij de actie van Flehite behouden. Nu stond die dreigende afbraak niet op zichzelf en zo ook de actie van Flehite niet.

Ik probeer een lijn te ontdekken in de 100-jarige historie van Amersfoort oudste actie-groep.

Het onderhoud van de stadsmuren en poorten, die elke militaire betekenis hadden verloren, vormde in de 19de eeuw een grote last voor het stadsbestuur. In 1822 blijkt een gedeelte van de noordwestelijke muur te zijn

De Koppelpoort, gebouwd omstreeks 1400, vanaf de stadskant gezien.

In het monument bevindt zich nog het oorspronkelijke mechaniek dat vroeger diende om de opening boven het water af te sluiten: de dubbele tredmolen met een diameter van vijf meter, de windas en het balkenschot.

Rechts van de poort de nogal omstreden kantelen uit de restauratieperiode van 1886. Links op de foto de 'aangepaste nieuwbouw' uit 1948.

foto's C. van den Braber, Amersfoort

ingestort. Aan de 'fabricagecommissie' wordt gevraagd twee zaken te onderzoeken: ten eerste welke bedragen gemoeid zouden zijn met het herstel van de muur, maar ook de mogelijkheid te bezien om de stadsmuur te slopen en op die plaats een plantsoen aan te leggen. Het resultaat van de overwegingen was bovenstaande affiche. Met de daarin aangekondigde verkoping werd een begin gemaakt met de afbraak van muren en poorten, die in 1843 vrijwel voltooid was.

Nu kan men bezwaarlijk volhouden dat het hier ging om botte afbraak door cultuurvandalen van waardevol erfgoed. De muren en poorten waren immers nutteloos geworden, en zelfs door bouwvalligheid gevaarlijke sta-in-de-wegs.

In plaats daarvan werden fraaie plantsoenen aangelegd die ontworpen werden door bekende tuinarchitecten zoals de bekende Zocher; en blijkens de rekeningen werd op plantmateriaal niet bekribbeld. Toen 100 jaar later een gedeelte van deze plantsoenen bij de aanleg van de stadsringweg moest verdwijnen is daar dan ook vurig over gevochten.

Maar terug naar de Koppelpoort. In eerste instantie ontsnapte deze aan afbraak. Op 17 december 1884 ontvingen B en W het bericht, dat 'Z.M. (bedoeld is koning Willem II) goedgevonden heeft stellig te verklaren dat het Hoogdeszelfs wil is, dat voortaan nergens waar poorten of wallen aanwezig zijn de amotie daarvan plaatshebben'.

Maar tussen niet afbreken en daadwerkelijk behouden ligt enige afstand. In 1884 kwam er een correspondentie op gang tussen de Minister van Buitenlandse Zaken en het Amersfoorts gemeentebestuur over de restauratie. De minister wilde dat de Koppelpoort gerestaureerd zou worden en wilde voor de helft bijdragen in de kosten daarvan, die op f 5.000,- werden geraamd. Het gemeentebestuur echter berichtte dat het haar aandeel niet kon opbrengen.

Binnen de in 1878 opgerichte oudheidkundige vereniging Flehite kwam de kwestie ook aan de orde. Op 9 oktober 1884 werd een speciale ledenvergadering over dit onderwerp georganiseerd. Men besloot een adres te zenden aan de gemeenteraad waarin werd aangedrongen op herstel van de lekke daken en zo mogelijk algehele restauratie.

*) Ir. P. Wassink is architect te Amersfoort, secretaris van de Stichting Museum Flehite en vele jaren lid van de Monumentencommissie van de Oudheidkundige Vereniging Flehite geweest.

Ook aan de oudheidkundige vereniging werd bericht dat de stad geen middelen tot herstel had, maar dat het stadsbestuur het initiatief gaarne aan haar liet. Flehite heeft deze uitdaging aangenomen en in een landelijke actie de benodigde middelen weten bijeen te brengen. Waarna in 1886 de restauratie volgde.

Sindsdien heeft de oudheidkundige vereniging intens meegeleefd met het lot van de oude gebouwen in de stad.

Waar het niet mogelijk bleek afbraak te verhinderen zijn vaak gebouwen voor afbraak nog gefotografeerd, zodat in ieder geval een afbeelding bewaard bleef.

Maar diverse acties voerden ook tot daadwerkelijk behoud.

Toen in 1901 het kleppermanshuisje, dat in de Langestraat tegen het koor van de St. Joriskerk aangebouwd stond, werd afgebroken kwamen enkele muurschilderingen te voorschijn. Op voorstel en gedeeltelijk op kosten van Flehite werden deze schilderijen gerestaureerd.

In 1905 maakte Flehite de restauratie van het Kapelhuis in de Krankeledenstraat mogelijk. Toen de raad besloot de resten van de Kamperbinnenpoort af te breken ging Flehite tegen dit raadsbesluit in beroep en werd in 1915 door de Raad van State in het gelijk gesteld. De Kamperbinnenpoort werd in 1931/33 gerestaureerd.

In de jongste tijd heeft Flehite, gesteund door Heemschut, een rol gespeeld bij de ontwikkeling van een bestemmingsplan voor de binnenstad.

In december 1969 werd aan de raad aangeboden de nota 'De Amersfoortse binnenstad, vorm en functie in een nieuwe tijd'.

Het daarbij behorende ontwerp-bestemmingsplan voorzag in de aanleg van ettelijke grote parkeerplaatsen in de binnenstad en in het algemeen in een aantal verkeersmaatregelen die een zeer grove ingreep betekenden in het stedelijk weefsel.

Twee leden van Flehite waren de redacteurs van een nota waarin een andere visie op het functioneren van de binnenstad onder woorden werd gebracht.

De allesoverheersende plaats, die aan een vlotte verkeersafwikkeling werd toegekend diende plaats te maken voor een andere benadering. Niet het *verkeer*, maar het *verkeeren* behoorde de voorrang te hebben en de woonfunctie diende meer reliëf te krijgen.

Door de raad werd bepaald, dat de samenstellers van deze nota tezamen met andere actievoerders en de gemeentelijke werkgroep die het ontwerp bestemmingsplan had opgesteld een beraadsgroep-binnenstad zouden vormen. In juli 1973 voltooide deze beraadsgroep haar advies aan B en W, waarin die andere visie tot uitgangspunt was genomen. Globaal kan gesteld worden dat sindsdien deze nota tot uitgangspunt van het beleid voor de binnenstad geldt.

Het meest recent was de inbreng van Flehite bij het advies betreffende de *aanwijzing* van de binnenstad als beschermd stadsgezicht.

Poog ik nu deze activiteiten van de nu ruim 100-jarige oudheidkundige vereniging over-

ziende enige lijn te ontdekken in haar bemoeienissen met de monumentenzorg.

De voortgaande veranderingen in de maatschappij voeren onontkoombaar tot veranderingen van de gebouwde omgeving.

Veranderingen die natuurlijk niet alleen maar als negatief kunnen worden afgedaan. Steeds echter heeft de oudheidkundige vereniging op de bres gestaan voor het behoud van het bestaande.

Daarbij is de aandacht in de loop der tijd wat verschoven van het afzonderlijke bouwwerk naar ruimtelijke ensembles.

Dat is natuurlijk ook een gevolg van de juiste beslissing van het gemeentebestuur om de plannen voor de binnenstad als een samenhangend geheel te presenteren. Daardoor werd de samenhang zichtbaar gemaakt van

beleidsmaatregelen op diverse terreinen.

In de ogen van Flehite dient daarbij alles wat in het verleden aan de kwaliteit van de gebouwde omgeving heeft bijgedragen met de grootst mogelijke zorgvuldigheid bewaard te blijven. Dit is geen nostalgisch sentiment maar het besef dat hier de kwaliteit van het bestaan in het geding is.

Kapelhuis – Krankeledenstraat 11. Opgetrokken omstreeks 1500 als dienstgebouwtje bij de Onze Lieve Vrouwekapel, die in die tijd nog op het Lieve Vrouwe Kerkhof stond.

Restauraties in 1905 en in 1940. Ook in de komende periode zijn er herstelwerkzaamheden gepland.

Voor al het zeer eigen karakter van de baksteengotiek trekt de aandacht. Overhaaks geplaatste gevelbeëindigingen zijn kenmerkende details.

